

FELSEFE DÜNYASI

2005/2 Sayı: 42

YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR

ISSN 1301-0875

Sahibi

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Necati ÖNER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Ahmet İNAM

Yazı Kurulu
Prof. Dr. Necati ÖNER
Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Doç. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Doç. Dr. İsmail KÖZ

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S INDEX ve
TÜBİTAK /ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ
P.K. 21 Yenışehir / ANKARA
Tel&Fax: 0.312 231 54 40

Fiyatı: 12 YTL (KDV Dahil)

Banka Hesap No:
Vakıfbank Kızılay Şubesi: 00158007288336451

Dizgi ve Baskı
Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
OSTİM Örnek Sanayi Sitesi 1. Cad. 358. Sk. No: 11 Y.Mahalle / ANKARA
Tel: 0.312 354 91 31 (Pbx) • Fax: 0.312 354 91 32

STOA MANTIĞINDA ÖNERMELER

İbrahim Çapak*

Giriş

Adeta Aristoteles mantığına bir alternatif olarak ortaya çıkan Stoa¹ mantıkçıları, gerçek mantıkçının her zaman için bilge olduğunu belirtirler; onlara göre her konu ancak mantık alanındaki çalışma sayesinde kavranır. Sözcüklerin doğruluğu, yasaların insan eylemlerine ilişkin düzenlemeleri mantık olmadan anlaşılabilir.² Nitekim Khryssippos (m.ö. 280-206) felsefeyi bir bahçeye, mantığı bu bahçeyi çevreleyen ve koruyan bir duvara; fiziği bitkilere, ahlakı da meyvelere benzetir. Poseidonius'da (m.ö. 135-50) mantığı, iskelete; fiziği, et ve kana; ahlakı da ruha benzetmektedir.³

Stoahlara göre mantık dendiğinde hemen akla gelecek olan şey, önermeler konusudur. Çünkü önermeler ve önermeler arası ilişkiler Stoa mantıkçılarının en çok üzerinde durdukları konulardır. Bu bakımdan "Stoik çıkarım önermelere dayanır, Aristotelesçi çıkarım ise kavramsaldır". Hatta bu konuda önermeyi, konuşmanın temel formu sayan Frege ve bazı çağdaş mantıkçıların Stoa mantığından etkilendiği ifade edilmektedir.⁴ Önerme konu, yüklem ve bağdan oluşur. Onlara göre önermenin oluşturulmasından son derece önemli bir işlev gören yüklem, "bir şey hakkında söylenen şey; bir ya da birta-

* Dr., Sakarya Üniv. İlahiyat Fak. Mantık Anabilim Dalı. capakibrahim@hotmail.com

¹ Stoa okulunu Kıbrıslı Zenon (336-264) kurmuştur. Öğrencileri önceleri Zenoncular olarak biliniyordu; sonra, bir okula kurulduğu yere göre ad verme geleneğine uyularak "Stoalılar" şeklinde adlandırıldılar. Zenon, Polygnotos'un resimlerinden ötürü *boyalı sundurma* (Stoa) ya da *Peisianaks sundurması* denen yerde bir aşağı bir yukarı yürüyerek ders veriyordu, amacı buraya aylakları sokmamaktı. Çünkü Otuzlar zamanında burada bin dört yüz Atinalı öldürülmüştü. (Polygnotos, öldürülen Atinalıların anısına burayı resim tabloları ile donatmıştır ve burası *boyalı sundurma* *tesimlerle kaplı* anlamına gelen *poekile* olarak isimlendirilmiştir). Stoa okulu, "Gölgede oturanlar", "Gölgelik Ashabı" ve "Ruhaniyyun" gibi adlarla da anılmıştır. Okulun tarihçesi, üç büyük döneme ayrılır: İ.Ö. III. Yüzyılda Kıbrıs'lı Zenon, Kleantes (331-232) ve Khryssippos'un (280-210) yer aldığı *Eski Stoa*; İ.Ö. II.-I. yüzyıllarda, öncüllüğünü Diogenes, Panetius (185-112) ve Posidonius'un (135-51) yaptığı *Orta Stoa*; İ.S. I.-II. yüzyıllarda Seneca (İ.Ö.4.- İ.S. 65.), Epictetos (50-130) ve Marcus-Aurelius'un (121-180) öncüllüğündeki "İmparatorluk Stoası" olarak da isimlendirilen *Son Stoa*. Bkz. Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, (Çev. Candan Şentuna), İstanbul, 2003, s. 304; Jean Brun, *Stoa Felsefesi*, (çev. Medar Atıcı), İstanbul, 1997, s. 13,16; Niyazi Öktem, "Stoisizm", İst. Üni. Hukuk Fak. Mecmuası C. XL, Sayı, 1-4, İst. 1974, s. 593-4; Ali Sami en-Neşşar, *İslam'da Felsefi Düşüncenin Doğuşu*, (çev. Osman Tunç), İstanbul, 1999, s. 225.

² Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, (Çev. Candan Şentuna), İstanbul, 2003, s. 330.

³ von Freytag Löringhoff, *Mantık*, (çev. T. Mengüşoğlu), İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay., s. 29. Bkz. Jean Brun, *Stoa Felsefesi*, (çev. Medar Atıcı), İstanbul, 1997, s. 35-36.

⁴ Çiğdem Dürüşken, "Stoa Mantığı", *Felsefe Arkivi*, İstanbul, 1991, sayı, 28, s. 307.

kim şeylerle ilgili olarak oluşturulmuş bir durum ya da isim çekiminde doğru çekim ekine bağlı olarak, bir yargı oluşturmak üzere eksik bildirimdir” şeklinde tanımlanabilir. “Gemiyle kayalar arasında yol almak” örneğinde olduğu gibi, bazı yüklemeler yalındır. Bazıları etken, bazıları edilgen, bazıları da ne etken ne edilgendir. Etken yüklemeler, bir yüklem oluşturmak üzere isim çekim eklerinden biriyle kurulmuş yüklemelerdir; “duyuyor”, “görüyor”, “sohbet ediyor” gibi. Edilgen yüklemeler, “duyuluyorum”, “görülüyorum” örneklerinde olduğu gibi edilgen son ekle kurulurlar. Dönüşlü yüklemeler, edilgen oldukları halde “(saçımı) kesiyor” örneğinde olduğu gibi etken görünürler. Çünkü saç kesilen, eyleme kendini de katmaktadır. Ne etken ne edilgen yüklemeler ise “düşünmek”, “gezinmek” terimlerinde olduğu gibi etkenlik veya edilgenlik ifade etmezler.⁵

Biz bu çalışmamızda, Stoa mantıkçılarınca son derece önemsenen önermenin mahiyeti, çeşitleri ve bunların doğruluk değerlerini ele alarak, kısaca modal önermeler üzerinde durmaya çalışacağız.

1. Önerme

Stoacılar göre yanlış ve doğru olabilen her ifade, bir önermeyi (aksioma) dile getirir.⁶ Diğer bir ifade ile önerme, “doğru ya da yanlış olan şeydir; ya da kendi içinde bütünlüğü olan ve kendi içinde kendisi için olumsuz bir şeydir”. Önerme terimi, kabul etmek ya da reddetmek anlamına gelen Grekçe “aksiö” fiilden çıkmıştır. Aulus Gellius, konuyla ilgili şu ifadelerle yer verir: “tam bir anlam taşıyan ve bu yüzden doğru ve yanlış olan herhangi bir cümleye Stoacı mantıkçılar “aksioma” derler”.⁷ Khrysippos’a göre önerme “ ‘Dion yürüyor’ örneğinde olduğu gibi, kendi içinde olumluyan veya reddeden tam bir ifadedir. Cicero da Stoacıların önerme tanımının “doğru ve yanlış olan ifade” şeklinde olduğunu belirtir.⁸ Nitekim, “Dion yürüyor” diyen, Dion’un yürütüğünü kabul etmektedir. Dolayısıyla, eğer gerçekten Dion yürüyorsa, önümüzdeki önerme doğrudur; ama yürümüyorsa önerme yanlıştır.⁹

Önerme; soru, sorgu; emir, yemin, dilek, şart (koşul), seslenme ve önermeye benzer bildirimlerden farklıdır. Nitekim önerme, konuşurken doğru ya da yanlış olanın açıkladığı şeydir.¹⁰ Soru, tıpkı önerme gibi, kendi içinde bütünlüğü olan, ama cevap gerektiren bir şeydir; örneğin, “Şimdi gündüz mü?” ifadesi, ne doğru ne yanlıştır; “Şimdi gündüz” ifadesi bir önerme; “Şimdi gündüz mü?” ifadesi ise sorudur. Sorgu, soruya “evet” diye işaretlerle yanıt verilemeyen, “O yerde oturuyor” şeklinde cevaplanabilen şeydir.

⁵ a.g.e., s. 324

⁶ Dürüşken, a.g.m., s. 298. Bkz. İbn Sina, *en-Necat*, Mısır, 1938, s. 12.; Muhammed Rıza el-Muzaffer, *el-Mantık*, Beyrut, 1980, s. 129.

⁷ Laertios, a.g.e., s. 324; Benson Mates, *Stoic Logic*, Los Angeles, 1953, s. 28; Willim Kneale ve Martha Kneale, *The Development of Logic*, Oxford, 1988, s. 145.

⁸ Dürüşken, a.g.m., s. 299.

⁹ Laertios, a.g.e., s. 324. Bkz. Çiğdem Dürüşken, a.g.m., s. 298.

¹⁰ Laertios, a.g.e., s. 324; Kneale, a.g.e., s. 144-145.

Emir, konuşurken emrederek muhataptan yerine getirmesi istenen şeydir. "Sen İnakhos'un sularına git" gibi.

Seslenme, konuşan biri varsa, ona yönelmedir; "Anlı şanlı Atreusoğlu, erler çobanı Agamemnon" gibi.

Önermeye benzer bildirim, bir önerme ifadesi içeren, ama fazladan eklenmiş bir parça ya da duygusallıkla önerme türünün dışında kalan şeydir; "Parthenon gerçekten güzel" ve "Sığırtmaç Priamosoğullarına ne kadar da benziyor" gibi.

Kuşku ifade eden cümle, önermeden farklı olan, birinin konuşurken kuşkusunu ortaya koyduğu şeydir. "Yoksa acıyla yaşam aynı soydan mı?" gibi.

Önermeler, doğru ya da yanlış olabilirken, soru, sorgu ve benzeri cümleler ne doğru ne de yanlıştırlar.¹¹

2. Önerme Çeşitleri

Stoa mantıkçıları önermeleri oluşturan cümleleri iki gruba ayırırlar.

1 - Eksik önerme: Sadece bir fiilden oluşan cümledir. "Yazıyor" gibi.

2 - Tam önerme: Doğru ve yanlış ifade eden cümledir. "Dion yazıyor" gibi. Tam önermeler de kendi aralarında basit (atomik) ve basit olmayan (molekuler) olmak üzere ikiye ayrılır.¹²

A- Basit Önermeler

Basit önerme, bir mantıksal bağlantının yardımı olmaksızın konu ve yüklemden oluşan şeydir.¹³ Diogenes Laertios'a (M.S. III. y.y.) göre olumlu, olumsuz, yoksun kılıcı, açıklayıcı, belirtili ve belirtisiz önermeler, basit önermeler arasında yer alır. Şimdi bunları ele alalım.

Olumlu ve olumsuz önerme: Olumlu önerme, kendisinde olumsuzluğu gösteren herhangi bir ifadenin olmadığı önermedir. "Dion Atina'dadır" gibi. Olumsuz önerme, olumsuzluk veren bir parça ve yüklemden kurulmuş önermedir; "Hiç kimse gezinmiyor", "Şimdi gündüz değildir" gibi. Diogenes'a göre olumsuz önermenin çifte olumsuzluk şeklinde bir çeşidi daha var. Ona göre çifte olumsuzluk, olumsuzun olumsuzluğudur; örneğin, "Gündüz olmaması olanaksızdır" önermesi çifte olumsuzluk ifade eder ve "Şimdi gündüzdür" anlamını taşır.

Yoksun kılıcı önerme: Yoksun kılıcı bir parça ve yargı gücünde bir önermeden oluşur; "Bu adam insanlara karşı sevgisizdir" önermesi gibi.

Açıklayıcı önerme: Yalın halde bir özne ve yüklemden kurulan önermedir; "Dion geziniyor" gibi.

Belirtili önerme: Yalın halde bir belirten (işaret zamiri) ve yüklemden kurulu öner-

¹¹ Laertios, *a.g.e.*, s. 326. Bkz. Morris R. Cohen ve Ernest Nagel, *An Introduction Logic and Scientific Method*, New York, 1934, s. 27-28; Doğan Özlem, *Mantık*, İstanbul, 1996, s. 108.

¹² Laertios, *a.g.e.*, s. 324; Anton Dumitriu, *History of Logic*, Kent, 1977, V.1, s. 235.

¹³ Mates, *a.g.e.*, s: 27,29. Bkz. Laertios, *a.g.e.*, s. 326.

medir; "Bu adam geziniyor" gibi.¹⁴ Belirtili önermeler işaret yoluyla ifade edilirler "Bu adam yürüyor", "Bu adam oturuyor" önermeleriyle konuşmacı ilgili kişiyi işaret eder.¹⁵

Belirtisiz önerme: Bir ya da birkaç belirtisiz zamir ve yüklemden oluşan önerme çeşididir. Belirsiz önerme bir belirsiz edatı ifade etmekle ilgilidir; "Biri geziniyor", "Biri-leri yürüyor" gibi.¹⁶

Sextus (M.S II. y.y.), belirtili (definite), belirtisiz (indefinite) ve arada bulunanlar (intermediate) olmak üzere üç çeşit basit önermeden söz eder. Sextus'un söz konusu ettiği belirtili ve belirtisiz önermelere yukarıda yer verdiğimiz için burada sadece "arada bulunan önermelere" değineceğiz. Sextus'a göre arada bulunan önermeler, ne belli (particular) bir objeye işaret ettikleri için belirtisiz, ne de tamamıyla işaret yoluyla (deictically) ilgili olmadıkları için belirtilidir; "Sokrates yürüyor" veya "Sokrates oturuyor" gibi. Stoacılar göre belirtili ve belirtisiz önermeler birbirleriyle ilişkilidir. Çünkü belirtili önermenin yerini tutan doğru olmadıkça, belirtisiz önerme doğru olamaz. Örneğin, "Bu şahıs yürüyor" önermesi bazı belirli şahıslar için doğru olmadıkça "Biri-leri yürüyor" önermesi doğru olmaz. Aynı şekilde, arada bulunan önermeler ve belirtili önermeler birbirleriyle ilişkilidir. Eğer arada bulunan bir önerme doğru ise bazı belirli şahıslar için belirti-

¹⁴ Laetios, *a.g.e.*, s. 325-326. Bkz. Dürüşken, *a.g.m.*, s. 299.

¹⁵ Mates, *a.g.e.*, s. 30.

¹⁶ Laetios, *a.g.e.*, s. 325; Mates, *a.g.e.*, s. 30. Anton Dumitriu, Stoa mantıkçılarına göre önermeleri şöyle tasnife tabi tutmaktadır:

1 - Eksik önerme: "Yazıyor".

2 - Tam önerme: "Dion yazıyor". Tam cümleler kendi aralarında ikiye ayrılırlar.

A - Basit önermeler: Basit cümleler niteliklerine ve niceliklerine göre ikiye ayrılır:

a - Niteliklerine göre:

1 - Olumlu

a. Basit önerme: "Dion yürüyor" gibi.

b. Belirtici önerme: "O (işaret edilen kişi) yürüyor" gibi.

2 - Olumsuz

a. Asıl olumsuz önerme: "Sabah değildir."

b. Negatif kelimelerle yapılan olumsuz önerme: "Hiç kimse yürümüyor."

c. Olumsuzluk bildiren önerme: "Bu insanları sevmeyen bir adamdır."

d. Tam olumsuz önerme: "Sabah değil değildir."

b - Niceliklerine göre

1 - Belirli önerme: "İşaret ettiğim adam oturuyor" gibi.

2 - Belirsiz önerme: "Biri oturuyor" gibi.

3 - Orta tip önerme: "Sokrates oturuyor" gibi.

B - Basit-olmayan önermeler: Bu cümleler şu şekilde sıralanabilir:

a. Şartlı önerme: "Eğer gündüzse, hava aydınlıktır."

b. Bileşik önerme: "Gündüz olduğundan, hava aydınlıktır."

c. Bağlayıcı önerme: "Gündüzdür ve hava aydınlıktır."

d. Ayrık önerme: "Ya gündüzdür ya gecedir."

e. Sebep önermesi: "Hava aydınlıktır çünkü gündüzdür."

f. Karşılaştırmalı önerme: "Geceden çok gündüzdür. (Gecenin tersine gündüzdür)". Bkz. Dumitriu, *History of Logic*, s. 235-237; Dürüşken, "Stoa Mantığı" s. 298-300.

li önermenin yerini tutan doğrudur.¹⁷ Khryssippos'a göre, ortada bulunan bir önerme, sadece eğer doğru olan belirtili önermenin yerini tutan referansla bazı belli insanlar söz konusu ise doğru olabilir. Örneğin, eğer "Dion Atina'dadır" önermesi doğru ise "Bu adam Atina'dadır" önermesi de doğru olur. Fakat "Dion öldü" önermesi "Bu adam öldü" önermesinin doğruluğunu göstermez.¹⁸

Stoalılar basit önermelerden sayısız kompleks önerme türetmişlerdir. Plutarkhos, Khryssippos'un on tane basit cümleden bir milyonun üzerinde kompleks cümle oluşturabileceğini belirttiğini söyler.¹⁹ Ayrıca Khryssippos'un 40,000 çeşit sonuç çıkarma şekli öğrettiği zikredilir. Stoalılar, basit olmayan önermelerin her çeşidini içine alan pek çok örneği ele alarak, bunlar içinde adeta kendilerini kaybetmişlerdir.²⁰

Stoalılar basit önermeler üzerinde ayrıntılı bir şekilde durduktan sonra, bu tip önermelerin birbirine eklenmesiyle oluşturulan basit olmayan (kompleks) önermeleri ele alırlar.

B. Basit Olmayan Önermeler

Basit olmayan önerme, iki veya ikiden fazla önermenin "eğer", "ve", "mademki", "hem hem de" gibi bağlarla birbirlerine bitişmesi ile oluşan önermedir.²¹ Basit olmayan önermeler arasında şartlı önermeler, sonuç bildiren önermeler, birleşik ve ayrı önermeler, neden bildiren önermeler, üstün oluşu gösteren önermeler bulunur.²² Bu tür önermeler, sürekli olarak bir önermede bulunan bir bağ veya bağlarla bilinir. Bağ, önermenin parçası olmakla beraber, konuşmanın çekimsiz olan parçasıdır. Bundan dolayı, basit olmayan önermeler, içerdikleri bağların temeline bağlı olarak sınıflanırlar.²³ Basit olmayan önerme çeşitleri kısaca aşağıdaki gibi açıklanabilir:

Şartlı Önermeler: Şartlı önerme, "eğer" bağlacı ile kurulan basit olmayan bir önerme çeşididir. "Eğer" bağlacı ile birbirinden farklı iki önerme bir araya getirilir. Bu bağlaçla ikinci bir bölümün birinciye izlediği bildirilir; örneğin, "Eğer gündüzse, hava aydınlıktır" önermesi şartlı bir önermedir ve tali olan "hava aydınlıktır" önermesi, mukadde olan "eğer gündüzse" ifadesini takip etmektedir.²⁴

¹⁷ Mates, *a.g.e.*, s. 30. Bkz. Dürüşken, *a.g.m.*, s. 299.

¹⁸ Mates, *a.g.e.*, s. 30.

¹⁹ Anton Dumitriu, *History of Logic*, Kent, 1977, C.I, s. 237.

²⁰ Freytag Löringhoff, *a.g.e.*, s. 26.

²¹ Mates, *a.g.e.*, s. 27,29,32. Bkz. Diogenes Laertios, *a.g.e.*, s. 326.

²² Laertios, *a.g.e.*, s. 326; Bkz. Benson Mates, *a.g.e.*, s. 33.

²³ Mates, *a.g.e.*, s. 32.

²⁴ Laertios, *a.g.e.*, s. 325,327; Mates, *a.g.e.*, s. 33,44; Dumitriu, *a.g.e.*, C.I, s. 237. Bkz. İbn Sina, *a.g.e.*, s. 13; H. Ziya Ülken, *Mantık Tarihi*, İstanbul, 1942, s. 78. Aristoteles, *Organon* adlı altında toplanan eserlerinde şartlı önermelerden yapılan kıyaslara yer vermemiştir. Şartlı önermeleri ilk önce ele alan ve onlardan kıyas teorisini kuranlar Stoalılar, özellikle Khryssippos'dur. Bkz. N. Öner, *Klasik Mantık*, Ankara, 1996, s. 112. Bkz. Mates, *a.g.e.*, s. 44; Ali Sami Neşşar, *Menahicü'l Bahs İnde Müfekiri'l İslam*, İskenderiye, 1947, s. 46,47.

Stoalı mantıkçılar, her geçerli argümanın şartlı (hipotetik) bir önermeye dönüştürülebileceğini ifade ederler. Örneğin, “Hava aydınlıktır” demek yerine “Eğer gündüzse, hava aydınlıktır, gündüz olduğundan hava aydınlıktır” denebilir. Yani “Bütün S ler P dir” diyeceğime “Bir obje S ise, P dir de” diyebilirim. “Eğer gündüzse, hava aydınlıktır; gündüzdür” ifadelerinin ikisi de doğruysa, o zaman “hava aydınlıktır” sonucu çıkar. Bu kullanım Stoalıların argüman oluşturma tekniklerinde önemli bir rol oynamıştır. Stoalıların mantık sistemi şarta bağlı dedüksiyonla ilgilidir.²⁵ Bu arada şartlı önermeler konusunda Stoalı mantıkçılar arasında farklı bir takım görüşler de mevcuttur. Benson Mates, *Stoic Logic* adlı eserinde bunlara ayrıntılı bir şekilde yer vermektedir.²⁶

Sonuç bildiren önermeler: “Mademki” bağlacıyla bağlanan, bir mukaddem ve taliden oluşan önermelerdir. Örneğin, “Mademki gündüz, öyleyse aydınlıktır”. Bu gibi önermelerdeki bağla talinin, mukaddemi izlediği ve mukaddemin gerçek bir olgu olduğu ifade edilir.²⁷

Birleşik önermeler: “Hem hem de, olduğundan, olduğu için” gibi birtakım birleştirici bağlaçlarla bir araya getirilmiş önermelerden oluşur. “Şimdi hem gündüz, hem aydınlıktır”, “Gündüz olduğundan, hava aydınlıktır” gibi.²⁸

Bağlantılı önermeler: “Ve” bağlacı ile kurulan önerme çeşididir. “Gündüzdür ve hava aydınlıktır” önermesi gibi.²⁹ Galen (M.S.120-175), “Khryssippos takipçilerinin, dikkatlerini hakından konuşulan şeyden daha çok konuşma tarzında odaklaştırdıklarını, “birleşik” terimini bağlaçlarla birleştirilen -ister diğer önermeyi takip etsin ister uyumsuz olsun bütün önermeler için kullandıklarını ifade ederek Stoalıları bu konuda eleştirir.³⁰

Ayrık önermeler: Ayrık önermeler, “ya, ya da” bağlaçlarıyla birbirinden ayrılmış önermelerdir. Bu bağlaçlarla önermelerden birinin yanlış olduğu ortaya çıkar.³¹ Ayrık önermede her iki taraf birden ne doğru ne de yanlış olabilir. Bir taraf doğru ise diğer taraf mutlaka yanlıştır. Stoa mantığında konu ile ilgili meşhur olan örnek şudur: “Ya gecedir ya da gündüzdür (gecedir veya gündüzdür)”. Eğer gündüz ise gece değildir, eğer gece ise gündüz değildir.³² Ayrık önermelerin parçaları yer değiştirdiğinde anlam değişmez. Örneğin, “Ya gündüzdür yada gecedir” in “Ya gecedir ya da gündüzdür” den farkı yoktur.³³ Galen, “Ya gündüzdür ya da gecedir” ayrık önermesinin “Eğer gündüz değilse

²⁵ Dürtüşken, s. 307; von Löringhoff, a.g.e., s. 26; Ernst von Aster, *Bilgi Teorisi ve Mantık*, (çev. Macit Gökberk), İst. 1994, s. 136-137.

²⁶ Bkz. Mates, a.g.e., s. 44-48.

²⁷ Laertios, a.g.e., s. 327; Mates, a.g.e., s. 54.

²⁸ Laertios, a.g.e., s. 327. Bkz. Cohen ve Ernest, a.g.e., s. 44. Bkz. İbrahim Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş*, Ankara, 2004, s. 112-113.

²⁹ Mates, a.g.e., s. 33,54; Dumitriu, a.g.e., C.I, s. 237. Bkz. Özlem, a.g.e., s. 118.

³⁰ Mates, a.g.e., s. 54.

³¹ Laertios, a.g.e., s. 327. Bkz. Mates, a.g.e., s. 33; Dumitriu, a.g.e., C.I, s. 237.

³² Mates, a.g.e., s. 33. Bkz. Cohen ve Nagel, a.g.e., s. 45.

³³ Mates, a.g.e., s. 53

gecedir" şartlı önermesi ile aynı anlamda olduğunu ifade eder.³⁴

Neden bildiren önermeler: "Gündüz olduğu için aydınlıktır" önermesinde olduğu gibi "için" bağlacıyla kurulan önermelerdir. Bu tür önermelerde mukaddem talinin nedenidir.³⁵

Üstün oluşu gösteren önermeler: "Şimdi gecedен çok gündüzdür" önermesinde olduğu gibi "...dan,...e göre" bağlacı ile kurulan önermelerdir. Diğer bir ifade ile üstünlük gösteren bağlaç ve önermelerin arasına konmuş "-den" soneki ile kurulmuş olan önermedir.³⁶ Bu tür önermelerde bir karşılaştırma ve ihtimaliyet söz konusudur.

Aşağı oluşu gösteren önermeler: Üstün oluşu gösteren önermelerin tersidir. "Şimdi gündüz olduğu kadar gece değildir" önermesi gibi.³⁷ Mates, üstünlük ve aşağılık ifade eden önermelerin neden bildiren önermelerin çeşitleri olduğunu ve bu tür önermelerin başında "daha çok, daha az" gibi sözcüklerin yer aldığını ve ihtimaliyet ifade ettiklerini zikreder. "Büyük ihtimal ile gecedен daha çok gündüzdür", "Az ihtimal ile gecedен daha çok gündüzdür" gibi.³⁸

Karşıt önermeler: Önermeler doğru ve yanlış oluşlarına göre, birbirlerine karşıt olabilirler. Bu durumda bunlardan biri öbürünün olumsuz şeklidir. Örneğin, "Şimdi gündüz" ve "Şimdi gündüz değildir" önermeleri birbirine karşıttır.³⁹

3. Önermelerde Doğruluk

Önermelerin doğruluğu, önermenin o anki durumuna bağlıdır. Yani "Bu adam oturuyor" önermesi eğer ilgili şahıs/özne önermenin ifade edildiği anda oturuyorsa doğrudur. Diogenes, konuyla ilgili "gündüzdür" (it is day) örneğini vermektedir. Ona göre "gündüzdür" önermesi eğer gündüz ise doğrudur. Eğer gündüz değil ise yanlış bir önermedir.⁴⁰ Diodorus Cronus, önermeleri farklı zamanları içeriyormuş gibi düşünür. O, her önermeye uygun zaman (at *t*) ifadesini ekler: "Kar şu zamanda beyazdır (snow is white at *t*)", "Ot şu zamanda yeşildir", "Şu zamanda gündüzdür" gibi.⁴¹ Eğer önerme söylenen zamana uygunsa doğru, değil ise yanlış olur.

Stoalı mantıkçılar, "doğruluk" kavramı önermeler için son derece önemlidir. Onlar doğruluk kavramını bir önermenin "sunum"una uygulanır. Bir önermenin sunumu eğer doğru bir şekilde yapıyorsa sunum doğru olur. "Gündüzdür" dediğimde eğer gerçekten gündüz ise hem önerme hem de önermenin sunumu doğru olur. Ancak önerme ile ilgili yapılan yanlış sunum, önermenin yanlışlığını göstermekle beraber bazen önermenin su-

³⁴ Mates, *a.g.e.*, s. 55,57; Dumitriu, *a.g.e.*, C.I, s. 238.

³⁵ Laertios, *a.g.e.*, s. 327; Mates, *a.g.e.*, s. 33,55; Dumitriu, *a.g.e.*, C.I, s. 237.

³⁶ Laertios, *a.g.e.*, s. 327. Bkz. Dumitriu, *a.g.e.*, C.I, s. 237.

³⁷ Laertios, *a.g.e.*, s. 325,327

³⁸ Mates, *a.g.e.*, s. 33. Bkz. Kneale, *a.g.e.*, s. 148.

³⁹ Laertios, *a.g.e.*, s. 327.

⁴⁰ Mates, *a.g.e.*, s. 36. Bkz. Ernst von Aster, *a.g.e.*, s. 140.

⁴¹ Mates, *a.g.e.*, s. 37.

numu doğru yapılırsa bile önerme yanlış ise sunum da yanlış olabilir. Örneğin, bir kısmı suyun altında olan bir kürek gördüğümde, sunumunu doğru bir şekilde yaparak “kürek eğridir” diye bilirim. Fakat kürek eğri olmadığı için, önerme ve sunum yanlıştır.⁴²

Siplicius, şu ifadelerle bir önermenin doğru veya yanlışlığının nasıl kanıtlanabileceğini gösterir: “eğer yarın bir deniz savaşı olacaksa, onun olacağını söylemek doğrudur. Eğer olmayacaksa, onun olacağını söylemek yanlış olur. Bir savaş ya olur ya da olmaz. Bu durumda onun olacağını söylemek ya doğru yada yanlış olacaktır.”⁴³ Buna göre “Sokrates ölüdür” dersem, bu ya doğru ya da yanlış bir önermedir; üçüncü halin imkansızlığı ilkesi gereğince, doğru ya da yanlıştan farklı bir şey olmaz. Ama Diodorus, bu ilkeyi, geçmişle ya da şimdiki zamanla ilişkili olan önermelere değil de gelecekle ilişkili önermelere uygular. Ona göre “yarın bir deniz savaşı olacaktır” ve “yarın bir deniz savaşı olmayacaktır” önermelerinden biri doğru öteki yanlıştır. Buna göre gelecek olan olaylarda hiçbir belirlenimsizlik olmadığı için mümkün kavramı söz konusu olmaz. Geleceğe ilişkin bir önerme zorunlulukla doğru ya da zorunlulukla yanlıştır.⁴⁴

Stoalılara göre çeşitli ifadeler, “ve”, “yahut”, “sonra”, “eğer” gibi edatlarla birbirine bağlanarak yeni bir ifade kurulabilir. Kurulan bu ifadenin doğru olup olmadığı, önermenin parçalarına bağlıdır. Örneğin, “Şimdi gecedir ve burada bir bülbül ötüyor” önermesi, eğer onun birinci kısmı olan “Şimdi gecedir” ve ikinci kısmı olan “Burada bir bülbül ötüyor” önermelerinin her ikisi de doğru ise doğrudur. Bu şekilde Stoalılar yeni bir bilimin kurucusu olmuşlardır. Bu, mantıkta mantıkçıların “ifadelerin hesabedilmesi” adını verdikleri, mantığın matematiğe dayanan temel bölümüdür.⁴⁵

Sonuç bildiren bir önermelerin doğruluk değeri: Sonuç bildiren bir önerme, doğru bir öncülden hareket edip bunu izleyen bir terimle sona eriyorsa, doğrudur. Örneğin, “Mademki gündüz, öyleyse güneş yerin üstündedir”. Ama yanlış bir öncülden hareket eden ya da öncülünü izleyen bir terimle sona ermeyen bir sonuç önermesi yanlıştır. Örneğin, “Mademki gece, Dion geziniyor” önermesi gündüz vakti söyleniyorsa yanlıştır.⁴⁶

Neden bildiren önermelerin doğruluk değeri: Stoalılara göre neden/sebep bildiren önerme doğru bir öncülle başlayıp birinci öncülün sonucunu açıklayan bir ifade ile bitiyorsa ve birinci öncül ikinci öncülün sonucuysa, doğrudur. Örneğin, “Gündüz olduğu için, hava aydınlıktır” gibi neden bildiren bir önermede görüldüğü gibi, “gündüzdür” ifadesinden zorunlu olarak “hava aydınlıktır” gibi bir ifade doğmaktadır. Fakat “hava aydınlıktır” öncülünden “gündüzdür” öncülünü çıkarmak mümkün değildir. Ayrıca, neden bildiren önerme yanlış bir öncülle başlayıp birinci öncülü açıklayan bir ifade ile bitmezse veya birinci öncül ikinci öncüle uymuyorsa, yanlıştır; “Gece olduğu için, Dion yürü-

42 Mates, *a.g.e.*, s. 33-34.

43 Mates, *a.g.e.*, s. 29.

44 Brun, *a.g.e.*, s. 80-81.

45 von Löringhoff, *a.g.e.*, s. 26.

46 Laertios, *a.g.e.*, s. 327.

yor” gibi.⁴⁷

Şartlı ve ayırık önermelerin doğruluk değerleri: Stoalılar basit olmayan önerme tipleri içinde en çok şartlı ve ayırık önermeler ile uğraşmışlardır. Prantl bunun nedenini, bu tip önermelerin Stoa'nın aşırı derecedeki şekilciliğine ve keskin empirizmine bağlar. Stoalıların şartlı ve ayırık önermelerin doğruluklarına ilişkin öğretileri bugün matematik-mantığın doğruluk işlemleri olup önermeler sisteminde önemli bir yer tutar.⁴⁸

Stoa mantığında şartlı bir önerme üç şekilde doğru, bir şekilde de yanlış sonuç verir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Doğru ile başlayıp doğru ile bittiğinde doğru. Örn: “Gündüzse, hava aydınlıktır.”
 2. Yanlış ile başlayıp yanlış ile bittiğinde doğru. Örn. “Yeryüzü uçuyorsa, yeryüzünün kanatları vardır.”
 3. Yanlış ile başlayıp doğru ile biterse doğru. Örn. “Yeryüzü uçuyorsa, canlıdır.”
 4. Doğru ile başlayıp yanlış ile bittiğinde yanlış. Örn. “Gündüzse, gecedir.”
- Bunlar tablo halinde şöyle gösterilebilir:

<u>Mukaddem</u>	<u>Tali</u>	<u>Sonuç</u>
D	D	D
Y	Y	D
Y	D	D
D	Y	Y

Stoalılar, ilk üç çıkarıma “geçerli çıkarım”, dördüncü çıkarıma ise “geçersiz çıkarım” derler.⁴⁹

Khryssippos ve Diogenes Laertios, yukarıdaki doğruluk tablosuna beşinci bir durum daha eklemektedir. Diogenes Laertios'a göre talinin karşıtı mukaddeme uymuyorsa, şartlı önerme doğru olur. Örneğin, “Eğer gündüzse aydınlıktır” önermesi doğrudur. Çünkü talinin karşıtı olan “Aydınlık değil” ifadesi, mukaddemdeki “Şimdi gündüz” ifadesine uymuyor. Buna karşılık, şartlı bir önerme, talinin karşıtı mukaddem ile uyumsuz değilse, yanlıştır. “Eğer gündüzse, Dion geziniyor” gibi. Çünkü “Dion gezinmiyor” ifadesi, “Şimdi gündüz” ifadesi ile uyumsuz değildir.⁵⁰ Şartlı önermelerin doğruluğu İskenderiye’de bir çok tartışmaya ilham kaynağı olmuştur. Nitekim, Callimachus “Çatılardaki kargalar bile hangi şartlıların doğru oldukları hakkında ötüyorlardı” demektedir.⁵¹

Diogenes Laertios'a göre şartlı önermenin doğruluk değeri şöyledir: Doğru doğruyu izler; örneğin, “Şimdi gündüz” ifadesini “aydınlıktır” ifadesi izliyor. Yanlış da yanlış iz-

⁴⁷ Laertios, *a.g.e.*, s. 327; Dumitriu, *a.g.e.*, C.I, s. 241.

⁴⁸ Dürüşken, *a.g.m.*, s. 300.

⁴⁹ von Löringhoff, *a.g.e.*, s. 27; Dumitriu, *a.g.e.*, C.I, s. 239. Kneale, *a.g.e.*, s. 123. Dürüşken, *a.g.m.*, s. 301; Çiğdem Dürüşken, “Cicero’da Mantık”, *Lucerna*, İstanbul, 1991, sayı, 1, s. 27.

⁵⁰ Diogenes Laertios, *a.g.e.*, s. 327; Anton Dumitriu, *a.g.e.*, C.I, s. 240.

⁵¹ Benson Mates, *a.g.e.*, s. 42.

ler; “Şimdi gece” yanlış ifadesini “karanlıktır” ifadesi izliyor. Doğru yanlış izler; örneğin, “Yer uçuyor” ifadesini “yer vardır” ifadesi izliyor. Ama yanlış doğruyu izlemez; nitelik, “yer vardır” ifadesini “yer uçuyor” ifadesi izleyemez.⁵² Sextus Empiricus’un konuyla ilgili görüşleri Diogenes’inkiyle paralellik arz etmektedir.⁵³

Stoa mantıklarının, ayrık önermelerin doğruluk değerleri hakkındaki görüşleri ise kısaca şöyledir: Stoa mantığında iki tip ayrık önerme vardır.

1. Birbirine “veya” bağlacı ile bağlı iki önermeden yapılan ve günümüzde ayrık denilen önerme tipi. Örnek, “Zevk ya kötüdür ya iyidir veya ne iyidir ne de kötüdür” gibi.⁵⁴ Aulus Gellius’un (M.S.120-175) vermiş olduğu bu örnekten de anlaşılacağı gibi, bu tip cümlelerde verilen önermelerden biri doğru, diğerleri ise yanlış olmak zorundadır.

2. Mukaddem ve talinin ikisi birden doğru ya da ikisi birden yanlış olabilen önerme tipi. Kapsamlı ayrık cümle de denilen bu cümle tipinde bir veya birden fazla önermenin birlikte doğru veya birlikte yanlış olması gerekir.⁵⁵

Stoahlardan bazıları eğer ayrık önermenin parçaları uyumsuz ise onu doğru olarak kabul etmezler. Önermelerin parçalarının uyumsuzluğunu şu örnek veririz:

Ya güzel bir kadınla ya da çirkin bir kadınla evleneceksin
Eğer o güzel ise, onun güzelliğini diğerleriyle paylaşacaksın
Eğer çirkin ise o senin için bir ceza olacaktır
Fakat bu ikisi de arzulanmış şeyler değildir
O halde evlenme.⁵⁶

Bileşik önermelerin doğruluk değeri: Latinlerin “coniunctum” veya “capulatum” dedikleri cümle tipinde, öncüllerden biri yanlış olup diğerlerinin hepsi doğru olsa bile sonuç yanlış olur. Bir bileşik eğer iki parçası da doğru ise doğrudur. Eğer bir veya birden fazla parçası yanlış ise bütün birleşik önerme yanlış olur. Gellius, konuyla ilgili şu örneği verir: “Paulus’un oğlu olan P. Scipio iki kez konsül seçildi, zaferden dolayı şeref kazandı, kensor oldu ve kensorluğu sırasında L. Mummius’un çalışma arkadaşısıydı” gibi doğru öncüllere “ve Hannibal’i Afrika’da yendi” gibi yanlış bir önerme eklendiğinde, bütün önerme yanlış olur.⁵⁷

Sextus, Stoahlıların konuyla ilgili görüşlerini şu ifadelerle dile getirir:

Günlük hayatta küçük bir kısmı yırtık ve çoğunluğu sağlam olan bir perdeye sağlamdır demeyiz. Fakat tersine küçük bir parçası yırtık olursa bütün perde için yırtıktır deriz. Bunun gibi birleşik bir önermenin bir parçası yanlış ve birkaç parçası doğru ise bir parçasının yanlış olmasından dolayı bütün birleşik önermenin yanlış olduğu söylenecektir.⁵⁸

⁵² Laetios, *a.g.e.*, s. 330; Mates, *a.g.e.*, s. 44; von Löringhoff, *a.g.e.*, s. 26.

⁵³ Bkz. Mates, *a.g.e.*, s. 44; Dumitriu, *a.g.e.*, C.I, s. 239.

⁵⁴ Dürüşken, “Stoa Mantığı”, s. 301.

⁵⁵ Mates, *a.g.e.*, s. 52-54; Dumitriu, *a.g.e.*, C.I, s. 240.

⁵⁶ Mates, *a.g.e.*, s. 52.

⁵⁷ Mates, *a.g.e.*, s. 54; Dumitriu, *a.g.e.*, C.I, s. 240-241; Dürüşken, *a.g.m.*, s. 302.

⁵⁸ Mates, *a.g.e.*, s. 54.

4. Önermelerin Modalitesi

Stoalı mantıkçılar, modal önermeleri mümkün, imkansız, zorunlu ve zorunlu olmayan önermeler şeklinde ele alırlar. Diogenes Laertios, modal önermeleri şöyle tanımlamaktadır: Dış koşullar gerçeklikle karşılaşmadıkça, doğru olabilen bir önerme mümkündür. "Diokles yaşıyor" gibi. Doğru olamayacak bir önerme imkansızdır. "Yeryüzü uçuyor" gibi. Doğru olmasının yanı sıra yanlış olamayacak ya da yanlış olabilen, ama dış koşulların yanlış olmasını önlediği önerme zorunludur. "Erdem yararlıdır" gibi. Doğru olduğu halde, dış koşullar engel değilse, yanlış da olabilen önerme zorunlu değildir; "Dion geziniyor" gibi. Doğru olmak için birçok olasılığı olan önerme mantıklıdır; "Yarın hayatta olacağım" gibi.⁵⁹

Philo'ya göre bir önerme "eğer tabiatında doğruluğa yatkın ise" mümkün olur. Böylece "Ben bugün Theocritus'un *Bucolics*'ini okumaya gidiyorum" önermesi mümkün bir önermedir. Çünkü tabiatı ilgili olduğu sürece eğer dış koşullar gerçekleşmeyi engellemezse bu önerme doğru bir şekilde açıklanabilir. Philo'ya göre "Zorunluluk" tabiatında yalıcılığa (falsehood) yatkın olmayan, doğru olan, "Zorunlu olmayan" ise tabiatında yalana yatkın olan şeydir". Philo, "mümkünün ya var olduğunu ya da hiçbir zaman olmayan fakat var olma imkanı olan şey olduğunu söyler". Öyle görünüyor ki Philo, mümkünü bir şeyin olup olmayacağıyla değil, tabiatı gereği olma imkanının olup olmamasına göre açıklamaktadır. "İmkansız" ise tabiatına göre doğruluğa yatkın olmayan şeydir.⁶⁰

Yukarıda da ifade edildiği gibi Diodorus, "bir önerme ya doğru ya da yanlıştır" prensibini, geçmişle ya da şimdiki zamanla ilişkili olan önermelere değil de gelecekle ilişkili önermelere uygular. "Yarın bir deniz savaşı olacaktır" ve "yarın bir deniz savaşı olmayacaktır" önermelerinden biri doğru öteki yanlıştır. Diodorus'a göre gelecek olan olaylarda hiçbir belirlenimsizlik olmadığı gibi, mümkün kavramı için de hiçbir yer yoktur. Gelecekte ancak zorunlu olan ya da imkansız olan için yer vardır.⁶¹ Hamelin konuyla ilgili Aristoteles'in şu görüşlerine yer vermektedir: "Aristoteles, hakikat tanımını hatırlatarak, 'söylemler, şeylere uygun olduklarında doğrudurlar' der. Henüz bir olayın var olmadığı anda ve hatta zorunsuz olduğu için, nedeninin içinde bile oluşumu söz konusu değilken, onun hakkındaki hiçbir söylem ne doğru ne de yanlış olabilir ve şu karşıt söylem doğrusya öteki yanlıştır denilmez."⁶²

Khryssippos göre yalnızca doğru olan ya da doğru olacak olan mümkün; olup bitmeyecek olan olaylar imkansız ve olup biten veya geçmişte olan her şey zorunludur. Bir olgunun geçmişe ve zorunluya dönüştüğü belli bir ana kadar, öteki olguların mümkün olduğunu olumlayabilmek için Stoalılar üç diyalektik çözüme başvururlar, bunlardan son

⁵⁹ Laertios, *a.g.e.*, s. 327-328. Bkz. Mates, *a.g.e.*, s. 41; Dumitriu, *a.g.e.*, C.I, s. 241. Kneale, *a.g.e.*, s. 123.

⁶⁰ Mates, *a.g.e.*, s. 40. Kneale, *a.g.e.*, s. 122.

⁶¹ Brun, *a.g.e.*, s. 80-81.

⁶² Brun, *a.g.e.*, s. 81.

ikisi Khryssippos'a aittir:

1) Bir önermenin zorunlu olabilmesi için, sürekli doğru olarak kalması gerekir, oysa yarın bir deniz savaşı olacak dendiğinde, yarın olmadıkça bu önerme sürekli dile getirilebilir, ama yarından sonra bu önerme doğru olmaktan çıkar; her zaman için doğru olmadığından, asla zorunlu değildir.

2) Mümkün olan asla olup bitmeyebilir, örneğin: asla olup bitmeyecek olsa da, şu değerli taş çatlayabilir.

3) Varsayımsal önermelerde gelecek, şimdinin mantıksal ve gerçek bir çıkarımı olarak belirir, ama bu önermeleri, zorunlu sonuç bağlantısı olmaksızın birbirine bağlanmış olgulardan başka bir şeyi sunmazlarmışçasına dile getirmek olanaklıdır. Önceki önerme olumsuz bir biçimde sunulursa bu mümkündür, böylece tamamlanmasıyla zorunluya dönüşecek olan olumlu bir olgu olarak verilmemiş olur. Örneğin, *biri büyük sıcakların başında doğduysa denizlerde ölmeyecektir* demek yerine *hiç kimse yoktur ki, büyük sıcakların başında doğup, denizde ölmesi gereksin* diyelim, ilk önerme olumsuz olduğundan, Diodorus'un zorunlu olanak öne sürdüğü ve kahine duyulan inanç sonucunda da zorunluymuşçasına değerlendirilmesine yol açacak herhangi bir olguyu dile getiremez.⁶³

Diodorus'a göre "mümkün ya olan ya da olacak olandır". Bu tanım kadim bir çok filozof tarafından çeşitli yerlerde zikredilir. Fakat sadece Boethius (480-525), Diodorus'un "mümkün" tanımını "imkansız", "zorunlu" ve "zorunlu olmayan (nonnecessary)" terimleriyle bağlantılı olarak verir. "Mümkün ya doğru olan ya da doğru olacak olan" şeklinde olmalıdır. "İmkansız yanlış olan, doğru olamayacak olan şeydir"; "Zorunlu doğru olan, yanlış olmayacak olandır"; ve "Zorunlu olmayan (nonnecessary) ya yanlış olan yada yanlış olacak olandır."⁶⁴ Öyle görünüyor ki Diodorus, imkansız, zorunlu ve zorunlu olmayan önermelerin tanımlarını mümkün önermelerle bağlantılı olarak düşünmektedir ki o, bunu doğrulamak için bir argüman kurma çabasıdır. Diodorus, aşağıdaki üç önermenin hepsinin doğru olamayacağını tartışır:

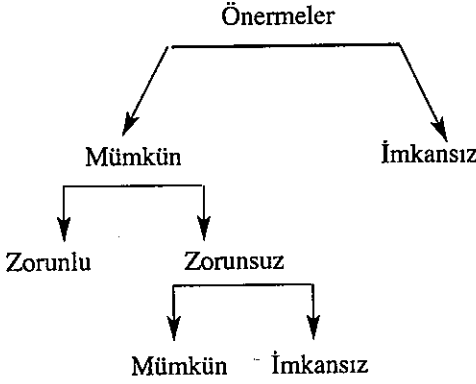
- 1) Geçmiş hakkında doğru olan her önerme zorunludur
- 2) İmkansız olan bir önerme mümkün olan bir önermeyi takip etmeyebilir
- 3) Mümkün olan bir önerme vardır, fakat o, ne doğrudur ne de doğru olacaktır.

⁶³ Brun, *a.g.e.*, s. 82-83.

⁶⁴ Mates, *a.g.e.*, s. 37. Bkz. Kneale, *The Development of Logic*, Oxford, 1988, s. 117. Boethius'a göre gelecekteki şeyin kendisi, tanımsal bilgiye ilişkin olarak göz önüne alınırsa zorunlu, ama kendi doğası içinde düşünüldüğünde tümüyle özgür ve bağımsızdır. Ona göre iki tür zorunluluk vardır: biri, bütün insanların ölümlü olmasının zorunlu olması gibi doğal bir zorunluluk, ikincisi ise birinin yürüdüğünü bilmek şartıyla, onun yürümesinin zorunlu olması gibi şartlı zorunluluk. Birinin bildiği bir şeyin onun bildiği biçimden başka şekilde olması olanaksızdır, ama bu şart öteki yalın zorunluluğu kendinde taşımaz. Çünkü zorunluluğu kılan, nesnenin kendi doğası değil, ona eklenen şarttır. Nitekim yürürken ilerlemesinin zorunlu olmasına karşın, kendi iradesiyle yürüyen kişiyi ilerlemeye zorlayan hiçbir zorunluluk yoktur. Bkz. Boethius, *Felsefenin Tesellisi Üzerine* (De Consolatione Philosophiae), *Ortaçağda Felsefe* içinde (çev. Betül Çotuksöken, Saffet Babür), İstanbul, 1993, s. 108-109.

Epictetus, Diodorus'un ilk iki önermeyi üçüncüsünden daha makul göründüğünü ifade eder. Epictetus'un mümkün tanımı "ya doğru olan yada doğru olacak olan" şeklindedir. Cleanthes ve onun okulu, birinci önerme çeşidini reddederek, ikinci ve üçüncü önerme çeşitlerini kabul eder. Khrysispos ikinci çeşidi reddederek birinci ve üçüncü çeşidi kabul eder.⁶⁵

Mates, Boethius'un bize sunduğu Stoic tanımları anlamadığını ileri sürer. Ona göre Boethius, Stoalıların modal önerme taksimini şöyle tasvir eder: "Stoalılara göre bazı önermeler mümkün, diğerleri imkansızdır; mümkün önermelerin bazıları zorunlu bazıları da zorunlu olmayandır ve tekrar zorunlu olmayan önermelerin bazıları mümkün bazıları da imkansızdır. Mates'e göre burada mümkün zorunlu olmayanın hem cins hem de tür olarak kabul edilmiş, bu ise doğru değildir.⁶⁶ Söz konusu modal önermeler şöyle bir tablo ile gösterilebilir:

Sonuç olarak, Stoalılar önermeleri son derece önemsemişlerdir. Onlar "önerme doğru ve yanlış olabilen şeydir" demekle yetinmemişler, önermelerle ilgili kendilerinden sonraki bilim adamlarını da etkileyecek önemli adımlar atmışlardır. Örneğin, önermelerin basit olan ve basit olmayan şeklindeki ayrımıyla yetinmemişler; bunların her birinin sınıflarını örnekleriyle birlikte zikretmişlerdir. Nitekim basit önermeleri bir takım bağlarla birleştirerek binleri ifade edecek önerme sayısına ulaşmışlardır. Onlar önermeler konusunda Aristoteles'i takip etmek yerine ona alternatif sayılabilecek bir takım adımlar atmışlar, Aristoteles'in yer vermediği ayrık ve şartlı önermelere özel bir önem vermişlerdir. Ayrıca onların önermeleri tümel ve tikel ayrımına tabi tutmamaları dikkat çekicidir. Stoalıların önermeler konusunda tümel ifadelerden kaçınmaları onların daha çok fertlerde yoğunlaştıklarını göstermektedir. Stoalı mantıkçılar, önermelerin çeşitlerinin yanı sıra her çeşidin doğruluk değeri üzerinde de durarak, bir önermenin hangi

⁶⁵ Mates, *a.g.e.*, s. 38.

⁶⁶ Mates, *a.g.e.*, s. 37. Tablo için bkz. Mates, *a.g.e.*, s. 37.

durumda doğru veya yanlış olabileceğine dikkat çekmişlerdir. Stoahılar, modal önermeleri mümkün, imkansız, zorunlu ve zorunlu olmayan olmak üzere dört gruba ayırarak, bunların tanım ve örnekleri üzerinde durmuşlardır. Dikkatle incelendiğinde Stoalı mantıkçıların Aristoteles'ten farklı bir takım konuları da ele aldıkları ve kendilerinden sonra bazı filozofları etkiledikleri görülür.

Abstract

Propositions in Stoic Logic

This article examines the proposition in Stoic logic. Firstly we define and classify propositions and discuss their fundamental properties. Proposition's most basic property is that of being true or false and not both. Propositions are classified as atomic and molecular; each of these classes in turn is divided into several subclasses. Secondly, we examine the truth of propositions. Thirdly, we deal with all types of Stoic modal propositions, which can be classified in four main categories: possible, impossible, necessary, nonnecessary.

Keywords: Stoic, logic, proposition, possible, necessary, impossible, types of the proposition, Diodorus, Diogenes.

Kaynakça

- en-Neşşar, Ali Sami, *İslam'da Felsefi Düşüncenin Doğuşu*, (çev. Osman Tunç), İstanbul, 1999.
- *Menahicu'l Bahs inde Müfekkiri'l İslam*, İskenderiye, 1947.
Dumitriu, Anton, *History of Logic*, Kent, 1977.
Mates, Benson, *Stoic Logic*, Los Angeles, 1953.
Boethius, *Felsefenin Tesellisi Üzerine* (De Consolatione Philosophiae), *Ortaçağda Felsefe* içinde (çev. Betül Çotuksöken, Saffet Babür), İstanbul, 1993.
Dürüşken, Çiğdem, "Cicero'da Mantık", *Lucerna*, İstanbul, 1991, sayı, 1.
- "Stoa Mantığı", *Felsefe Arkivi*, İstanbul, 1991, sayı, 28.
Laertios, Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, (Çev. Candan Şentuna), YKY İstanbul, 2003.
Özlem, Doğan, *Mantık*, İstanbul, 1996.
Ülken, H. Ziya, *Mantık Tarihi*, İstanbul, 1942.
İbn Sina, *en-Necat*, Mısır, 1938.
Emiroğlu, İbrahim, *Klasik Mantığa Giriş*, Ankara, 2004.
Brun, Jean, *Stoa Felsefesi*, (çev. Medar Atıcı), İstanbul, 1997.
Cohen, Morris R.-Nagel, Ernest, *An Introduction Logic and Scientific Method*, New York, 1934.
el-Muzaffer, Muhammed Rıza, *el-Mantık*, Beyrut, 1980.
Öner, Necati, *Klasik Mantık*, Ankara, 1996.
Öktem, Niyazi, "Stoisizm", *İst. Üni. Hukuk Fak. Mecmuası* C. XL, sayı, 1-4, İst. 1974.
von Freytag Löringhoff, *Mantık*, (çev. T. Mengüşoğlu), İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yayınları.
Kneale, Willim- Kneale, Martha, *The Development of Logic*, Oxford, 1988.